

انجمن علمی فقه‌بزرای تطبیقی ایران

فصلنامه فقه‌بزرای تطبیقی

Volume 4, Issue 4, 2024

Etiology of Recidivism by Prisoners of Tehran Province

Behzad Barzgar¹, Mohammadreza Elahimenesht^{*2}, Hamidreza Adabi³

1. PhD Student of Criminal Law and Criminology, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

2. Assistant Professor, Department of Jurisprudence and Criminal Law, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. (Corresponding Author)

3. Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 87-99

Corresponding Author's Info

ORCID: 0000-0002-8039-0971

TELL: +989129230776

Email: m.elahimanesht92@yahoo.com

Article history:

Received: 09 Mar 2024

Revised: 12 May 2024

Accepted: 30 Jun 2024

Published online: 21 Dec 2024

Keywords:

*Prison, Prisoner,
Correctional and Educational
Programs, Recidivism.*

ABSTRACT

This research was conducted with the aim of etiology of recidivism by prisoners of Tehran province. One of the basic issues of research among the prisoners of Tehran province is what factors should be done so that the repetition of crimes by the prisoners does not occur? The present article was conducted in a survey manner using a researcher-made questionnaire tool. Its statistical content was all the prisoners of Tehran province, who were selected by stratified random sampling. The validity of the questions was measured by calculating Cronbach's alpha coefficient and was analyzed using spss software. The findings showed that nowadays the prison punishment has lost its intimidating aspect, and accordingly, it is necessary for the prison punishment to pursue a correctional goal in the case of criminals. Imprisoning criminals if it is not accompanied by progressive reform programs will not have a positive result in terms of preventing crime. The result of this research indicates that 34% return to prison in the province and the main reason for that is the failure to properly implement correctional and educational programs in prisons due to the inflation of the prison population.

This is an open access article under the CC BY license.

© 2024 The Authors.

How to Cite This Article: Barzgar, B; Elahimenesht, M & Adabi, H (2024). "Etiology of Recidivism by Prisoners of Tehran Province". *Journal of Comparative Criminal Jurisprudence*, 4(4): 87-99.

انجمن علمی فقه‌های تطبیقی ایران

فصلنامه فقه‌های تطبیقی

www.jccj.ir

فصلنامه فقه‌های تطبیقی

دوره چهارم، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۳

علت‌شناسی تکرار جرم توسط زندانیان استان تهران

بهزاد برزگر^۱، محمدرضا الهی‌منش^{۲*}، حمیدرضا آدابی^۳

۱. دانشجوی دکتری جزا و جرم‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۲. استادیار، گروه فقه و حقوق جزا، دانشکده علوم انسانی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (نویسنده مسؤول)

۳. استادیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

چکیده

این پژوهش با هدف علت‌شناسی تکرار جرم توسط زندانیان استان تهران انجام شده است. یکی از مسائل اساسی تحقیق در بین زندانیان استان تهران این است که چه عواملی می‌بایست انجام گیرد تا تکرار جرم توسط زندانیان رخ ندهد؟ مقاله حاضر به شیوه پیمایشی و با استفاده از ابزار پرسشنامه محقق‌ساخته انجام گرفته است. جامعه آماری آن تمامی زندانیان استان تهران بوده است که به‌صورت نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی شده انتخاب شده‌اند. روایی سوالات با محاسبه ضریب آلفای کرونباخ مورد سنجش قرار گرفت و با استفاده از نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. یافته‌ها نشان داد که امروزه مجازات زندان بیش از پیش جنبه ارعایی خود را از دست داده و بر همین اساس لازم است مجازات زندان یک هدف اصلاحی را در مورد مجرمین تعقیب کند. زندانی شدن مجرمین در صورتی که توأم با برنامه‌های متری اصلاحی نباشد، به هیچ‌وجه نتیجه مثبتی از لحاظ جلوگیری از وقوع جرم نخواهد داشت. دستاورد این پژوهش حاکی از میزان ۳۴ درصد بازگشت مجدد به زندان در استان و دلایل عمده آن درست‌اجرا نشدن برنامه‌های اصلاحی و تربیتی زندان باتوجه به تورم جمعیت زندان‌ها می‌باشد.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۸۷-۹۹

اطلاعات نویسنده مسؤول

کد ارکید: ۰۰۰۰-۰۰۰۲-۸۰۳۹-۰۹۷۱

تلفن: ۰۹۸۹۱۲۹۲۳۰۷۷۶

ایمیل: m.elahimanesh92@yahoo.com

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۱۹

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۳/۰۲/۲۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۱۰

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۰/۰۱

واژگان کلیدی:

زندان، زندانی، برنامه‌های اصلاحی و تربیتی، تکرار جرم.

خوانندگان این مجله، اجازه توزیع، ترکیب مجدد، تغییر جزئی و کار روی حاضر به صورت غیرتجاری را دارند.

© تمامی حقوق انتشار این مقاله، متعلق به نویسنده می‌باشد.

مقدمه

مجازات زندان به‌عنوان یکی از مجازات‌های شایع در نظام جزای ایران مطرح و از دیرباز به‌عنوان حربه مؤثری در مبارزه علیه بزهکاران مورد توجه بوده است. هدف از اعمال مجازات حبس مثل مجازات دیگر اصلاح مجرم است که بارزترین نتیجه اصلاح مجرم نیز عدم تکرار جرم از سوی وی هست، اما چرا بعضی از زندانیان پس از اجرای مجازات مجدداً مرتکب جرم دیگری می‌شوند؟ آیا اصلاح مجرم طبق روال طبیعی خود صورت نگرفته است؟ چرا آزادشدگان از زندان با علم به وضعیت بسیار بد و محدودکننده زندان مجدداً مرتکب تکرار جرم می‌شوند؟ آیا زندان فی‌نفسه می‌تواند بر روی کاهش یا افزایش تکرار جرم نقش داشته باشد؟ باتوجه به این‌که هدف از مجازات اصلاح مجرم است و تکرار جرم نشان‌دهنده عدم اصلاح واقعی زندانی آزاد شده است و از آنجا که تکرار جرم هزینه‌های بسیار سنگینی بر جامعه، شخص و خانواده نزدیکان وی تحمیل می‌نماید و از طرفی باعث برهم‌خوردن نظم و امنیت اجتماع می‌گردد، لازم است که علل تکرار جرم از سوی زندانیان و تأثیر زندان به‌عنوان مقوله‌ای خاص بر تکرار جرم مورد بررسی قرار گیرد تا چنانچه زندان به‌دلیل اجرای غیراصولی به‌جای اصلاح مجرم وی را به‌سوی تکرار جرم سوق می‌دهد، زمینه را برای اجرای اصولی آن مجازات، باتوجه به علوم و روش‌های علم اداره زندان‌ها فراهم نمود. ضرورت و انگیزه انجام این پژوهش وجود معضل تکرار جرم و افزایش جمعیت زندان‌ها و با به‌کارگیری نتایج علمی و عملی (کاربردی) این پژوهش جهت کاهش آن است. درخصوص دلایل تکرار جرم پژوهش‌های متعددی انجام شده است: کفاشی و اسلامی در بررسی خود به عنوان عوامل مؤثر بر تکرار جرم و بازگشت مجدد به زندان در استان خراسان شمالی به این نتیجه دست یافته‌اند که «می‌توان برای پیشگیری و کاهش تکرار جرم و بازگشت مجدد افراد آزادشده به زندان، با اجرای اصولی و استاندارد تفکیکی و طبقه‌بندی زندانیان در مؤسسات کیفری، بهبود وضعیت اسکان و نگهداری و نوع خدمات‌دهی مؤثر به آن‌ها و کنترل از طریق مراقبت بعد از خروج اقدامات مؤثری انجام داد» (کفاشی و اسلامی، ۱۳۸۸: ۶۹-۵۷). علاوه‌بر این،

قلخان‌باز و همکاران در بررسی خود با عنوان «عوامل مرتبط با تکرار زندانی‌شدن در بین زندانیان شهر تویسرکان» به این نتیجه دست یافتند که عوامل سکونت، سابقه ارتکاب جرم بین دوستان، سن در اولین ارتکاب جرم با تکرار زندانی‌شدن رابطه معناداری دارد (قلخان‌باز و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۹۲-۱۸۵). علاوه‌بر این اصغریور ماسوله و شیخ نظر اسلامی در مقاله خود با عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر بازگشت مجدد به کانون اصلاح و تربیت استان‌های خراسان شمالی و رضوی» به این نتیجه دست پیدا کردند که سابقه زندان والدین، افزایش نابسامانی، خانوادگی و عدم نظارت غیررسمی موجب بازگشت مجدد و تکرار جرم می‌گردد (اصغریور ماسوله و شیخ نظر اسلامی، ۱۳۹۱: ۲۹-۲۴). تمایز و نوآوری مقاله حاضر نسبت به پژوهش‌های انجام‌شده، این است که به بررسی علت‌شناسی تکرار جرم توسط زندانیان استان تهران می‌پردازد. براساس آنچه گفته شد، سؤال مقاله بدین‌شکل قابل طرح است که دلایل تکرار جرم توسط زندانیان استان تهران چیست؟ به‌منظور بررسی سؤال مورد اشاره ابتدا، مبنای نظری بررسی شده، سپس روش تحقیق، جامعه آماری و یافته‌های تحقیق بیان شده است.

۱- چهارچوب نظری

در نظریه فراوانی معاشرت، جنایت و انحراف را محصول انتقال فرهنگی در گروه‌های اجتماعی می‌داند و نقضیه را به شرح زیر ارائه می‌کند: ۱- رفتار مجرمانه آموخته می‌شود؛ ۲- رفتار مجرمانه در جریان کنش متقابل و ارتباط با دیگران آموخته می‌شود؛ ۳- بخش اصلی یادگیری رفتار مجرمانه در درون گروه‌های مشخص صمیمی اتفاق می‌افتد؛ ۴- آموزش رفتار مجرمانه شامل آموزش تکنیک‌های ارتکاب جرم و آموزش انگیزه‌ها و گرایش‌های ویژه هست؛ ۵- انگیزه‌ها و تمایلات به‌وسیله تعاریف موافق یا مخالف قواعد جهانی آموخته می‌شود؛ ۶- یک نفر بزهکار می‌شود، زیرا تعاریف موافق قانون‌شکنی بر تعاریف مخالف قانون‌شکنی بیشتر است (اصل فراوانی معاشرت)؛ ۷- فراوانی معاشرت ممکن است در فراوانی، استمرار، مدت و شدت متنوع باشد؛ ۸- فرآیند یادگیری رفتار مجرمانه به‌وسیله معاشرت با نمونه‌های مجرمانه یا شامل همه مکانیزم‌هایی است که آن‌ها شامل

طریق خصوصی سازی قطعاً می‌تواند در مورد ازدحام گره‌گشا باشد (آخوندی، ۱۳۸۴: ۶).

تحقیقات ناظر به تأثیر نظام اصلاح و تربیت با اهداف گسترده‌ای روبه‌رو هستند؛ این پژوهش از یک طرف به ارزیابی تأثیر برنامه‌های اصلاح و تربیت جهت تعیین میزان دستیابی این برنامه‌ها به اهداف و مقاصد پیش‌بینی شده و از طرف دیگر به بررسی کارایی نظام عدالت کیفری که به کیفیت بهره‌برداری از منابع این نظام و همچنین میزان دستیابی به اهداف آن مربوط می‌شود، می‌پردازد. نظام اصلاح و تربیت خواستار بازسازی، تربیت، بازپروری و بازاجتماعی کردن بزهکار از طریق پذیرش حیات اجتماعی قانونی، مولد و رضایت‌بخش است (غلامی، ۱۳۹۰: ۱۸۳). در همین راستا، البته تنبیه بزهکار، حمایت از جامعه و پیشگیری فردی و اجتماعی از ارتکاب جرم نیز دیگر اهداف نظام اصلاح و تربیت را تشکیل می‌دهد. بازپروری یا بازاجتماعی کردن بزهکار اولین هدف و مهم‌ترین وظیفه نظام عدالت کیفری است. به همین جهت مهم‌ترین معیاری که به واسطه آن به ارزیابی تأثیربخشی اصلاح و تربیت در سطح اولیه، متوسط و پیچیده پرداخته شده است، تکرار جرم است (کفاشی و اسلامی، ۱۳۸۸: ۶۹-۵۷). تکرار جرم، گرچه بیانگر عدم بازپروری یا شکست فرآیند بازاجتماعی شدن بزهکار است، اما در واقع بیش از همه عامل دیگری برای ارزیابی میزان کارایی نظام عدالت کیفری مورد توجه واقع شده است. به همین دلیل تکرار جرم بیش از آنکه به‌عنوان واقعه بازگشت مجرم به بزهکار تلقی گردد، به‌عنوان پدیده شایع سیستم‌های حقوقی کیفری مد نظر قرار گرفته است (معظمی و همکاران، ۱۳۹۴: ۴۴).

به همین دلیل تکرار جرم باید به‌عنوان نشانه‌ای از بیماری موجود در جامعه به‌طور عموم در نظام عدالت کیفری به‌نحو اخص نه فقط به‌عنوان عدم بازپروری بزهکار مد نظر واقع شود. ممکن است بتوان اقداماتی جهت بازپروری بزهکار و تبدیل او از بد به خوب انجام داد، اما پرسش اساسی این است که آیا به همان ترتیب که تبدیل بزهکار از بد به خوب امکان‌پذیر گشته است، امکان ندارد که تبدیل وی از خوب به بد در جامعه‌ای که امکان بزهکاری را در اختیار او می‌گذارد نیز راحت‌تر باشد.

هرگونه یادگیری‌اند؛ ۹- رفتار مجرمانه نمی‌تواند به‌وسیله احتیاجات عمومی و ارزش‌ها تبیین شود، زیرا رفتار غیرمجرمانه هم بیانگر برخی نیازها و ارزش‌هاست. برحسب نظریه ساترلند هدف جنایت، تضمین جایگاه اقتصادی و فردی است (قاسمی و کیهان‌پور، ۱۳۹۶: ۱۰۷).

«از دیدگاه ساترلند شرایط مساعد برای رفتار مجرمانه موجب زمینه‌سازی تأثیر کلی معاشرت جهت ایجاد هنجارهایی که نهایتاً به ارتکاب جرم منجر می‌شوند، می‌گردد. در راستای این نظریه می‌توان چنین استنتاج کرد که استمرار ارتکاب جرم و اصرار بر آن در قالب تکرار یا تعدد جرم نتیجه معاشرت مستمر با بزهکاران و غلبه کامل تعاریف مجرمانه از رفتارهای پذیرفته‌شده گروه و به عبارتی اجتماعی شدن مجرمان است. به‌نظر می‌رسد چنین استنتاجی، این اندیشه را نیز در پی داشته است که برای مقابله با تکرار جرم باید معاشرت با جامعه عادی و به هنجار را جانشین معاشرت با گروه‌هایی کرد که فرد در آنجا تعاریف مجرمانه و تکنیک‌های ارتکاب جرم را فرا می‌گیرد» (غلامی، ۱۳۹۰: ۱۸۳).

پس از تأکید بسیار بر مطالعه مجرم و پدیده مجرمانه بسیاری از اندیشمندان به مطالعه واکنش اجتماعی در مقابل پدیده مجرمانه، بیش از مطالعه خود جرم گرایش یافته‌اند. این تغییر جهت، تمایلی را در اندیشمندان برانگیخت تا به تبیین نقش گروه‌های اجتماعی و نمایندگان رسمی کنترل اجتماعی در تولید و ایجاد جرم یا انحراف بپردازند.

پیامدهای استفاده بیش از حد از حبس، ورود دوباره به زندان و جامعه‌ای است که سنگینی بار نرخ بالای مجرمان سابقه‌دار را به دوش می‌کشد و در معرض فرسایش ظرفیت‌ها از طریق کنترل غیررسمی قرار دارد. همچنین تصور می‌شود که گذراندن مدت محکومیت حبس در شرایط ازدحام، خطر تکرار جرم پس از آزادی را افزایش می‌دهد.

تورم جمعیت زندان‌ها، البته به شرایطی می‌انجامد که در آن فضای اضافی زندان می‌تواند آشکارا به‌عنوان اقدامی برای تضمین هماهنگی، معیارهای بنیادی تسهیلات زندان قلمداد شود. برنامه‌های ساخت زندان یا تحصیل فضای اضافی از

۲- روش تحقیق

تحقیق حاضر که نوعی تحقیق بنیادی، کاربردی است، به روش‌های کتابخانه‌ای و مطالعات میدانی تهیه و تدوین گردیده است. تحقیق حاضر باتوجه به موضوع و هدف آن کاربردی و از حیث نحوه گردآوری داده‌ها از دسته تحقیقات توصیفی - پیمایشی است. توصیفی به دلیل آنکه در این پژوهش به توصیف ارتباط موجود بین متغیرهای تحقیق پرداخته شده است. از طرفی تحقیق پیمایشی برای بررسی توزیع ویژگی‌های یک جامعه آماری روش تحقیق پیمایشی به کار می‌رود. این نوع تحقیق می‌تواند برای پاسخ به سؤال‌های پژوهشی مورد استفاده قرار گیرد. در این پژوهش پس از هماهنگی‌های لازم فهرست اسامی و کلیه آمار بازگشت مجدد با الویت سوابق براساس سامانه جامع اطلاعات زندانیان (سجازا) در اختیار قرار گرفت و با هماهنگی رؤسای زندان‌ها افراد، از قبیل شناسایی شده در محیطی مناسب برای پرسشگری، پرسشنامه‌ها را تکمیل کردند.

«هر پدیده از نظر کمی و کیفی ویژگی‌هایی دارد که آگاهی در مورد این ویژگی‌ها به ماهیت و نحوه دستیابی به آن‌ها وابسته است این پدیده‌ها به‌عنوان متغیر در طول زمان دچار تحول و دگرگونی می‌گردند. هدف از هر تحقیق اعم از توصیفی و تبیینی دستیابی به اطلاعات در مورد این تغییرات است یافتن پاسخ‌های احتمالی و موقتی برای حل مسأله تحقیق مطرح شده‌اند را آزمون کرد» (خاکی، ۱۳۹۱: ۲۲۰). داده‌ها و اطلاعات این تحقیق با استفاده از دو روش کتابخانه‌ای (مطالعه کتاب‌ها تحقیقات و اسناد مرتبط و ...) و روش میدانی (استفاده از پرسشنامه) جمع‌آوری شد، ابزار گردآوری میدانی پرسشنامه‌ای است که باتوجه به مبانی نظری تحقیق، طراحی و تدوین شده است. «پرسشنامه یکی از ابزارهای رایج تحقیق و روشی مستقیم برای کسب داده‌ها تحقیق است پرسشنامه مجموعه‌ای از سؤال‌ها (گویه‌ها) است که پاسخ‌دهنده با ملاحظه آن‌ها پاسخ لازم را ارائه می‌دهد. این پاسخ، داده مورد نیاز پژوهشگر را تشکیل می‌دهد. سؤال‌های پرسشنامه را نوعی محرک - پاسخ می‌توان محسوب کرد. از طریق سؤال‌های پرسشنامه می‌توان علایق نگرش و عقاید فرد را مورد ارزیابی قرار داد، به تجربیات قبلی

وی آگاهی یافت و به آنچه در حال حاضر انجام می‌دهد، باید توجه داشت که در برخی فرهنگ‌ها باتوجه به شرایط اجتماعی پرسشنامه نمی‌توان داده‌ها را با دقت لازم همانند یک مصاحبه عمیق به دست دهد. بنابراین برای بالابردن دقت داده‌های گردآوری شده، داده‌ها باشد. در غیر این صورت باید داده‌های حاصله را با قید احتیاط به کار برد» (سرمد و همکاران، ۱۳۸۴: ۱۴۱-۷۹).

جهت بررسی پایانی پرسشنامه از روش محاسبه ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است. برای محاسبه آلفای کرونباخ ابتدا می‌بایست واریانس کل را محاسبه نمود، سپس با استفاده از فرمول و نرم‌افزار SPSS مقدار ضریب آلفا را محاسبه کرد. آلفای کرونباخ در این پژوهش بیانگر همسانی درونی خوب سؤالات پرسشنامه‌ها است.

۳- جامعه آماری، نمونه و روش نمونه‌گیری

جامعه عبارت است از همه اعضای واقعی یا فرضی که علاقمند هستیم یافته‌های پژوهش را به آن‌ها تعمیم دهیم (دلاور، ۱۳۸۰: ۱۳۱). منظور از جمعیت آماری همان جامعه اصلی است که از آن نمونه‌ای معروف به دست آمده است. جامعه آماری عبارت است از ۲۳۶ نفر از محکومین تکرار جرم محبوس که در زندان‌های استان تهران نگهداری می‌شوند. جامعه آماری این پژوهش از کسانی تشکیل گردیده است که مرتکب تکرار جرم شده‌اند و طبیعی است که راحت‌ترین مکان برای دستیابی به مرتکبین تکرار جرم زندان است. با این عنایت زمینه‌چینی‌های لازم برای ارائه پرسشنامه به محبوسین مرتکب تکرار جرم در زندان‌های تهران صورت پذیرفت. لازم به ذکر است باتوجه به جرایم ارتكابی در زندان‌های سراسر کشور انتخاب جامعه آماری این زندان (ندامتگاه تهران بزرگ) که بزرگ‌ترین زندان کشور هست، تأثیر زیادی در موضوع دارد.

طبق آمار ارائه‌شده تعداد زندانیان این ندامتگاه ۱۲۳۶۰ نفر است که همگی در ندامتگاه تهران بزرگ می‌باشند.

از میان زندانیانی که مرتکب تکرار جرم شده بودند، ۳۵۶۱ نفر حاضر به جواب شدند و آن‌هایی که بیشترین سابقه تکرار جرم

باتوجه به جوانی و غرور محکومین در این سنین و مجردبودن اکثر آن‌ها و به‌تبع از مسائل دیگری، مثل نداشتن زن و فرزند و متعاقب آن عدم محافظه‌کاری آنان مشکلات اقتصادی و فریب دوستان ناباب توجیه کرد.

از جامعه آماری ۶۵ درصد (۱۵۴ نفر) مجرد بودند.

از جامعه آماری ۳۵ درصد (۸۲ نفر) متأهل بودند.

درخصوص وضعیت شغلی جامعه آماری نیز نکته جالبی به چشم می‌خورد و آن هم بیکاربودن ۲۶ درصد از جامعه آماری است که بالاترین درصد بیکاری بین مجرمین محکوم یکی از مؤلفه‌های مهم نشان‌دهنده تأثیر مسائل اقتصادی بر ارتکاب جرم مجرمین هست، نکته قابل درک در این میان تعداد مردان دارای مهارت در امور فنی و مکانیکی است که ۱۹ درصد از جامعه آماری را تشکیل می‌دهد، توجه به این امر زمانی بیشتر مفید است که قضات ما بیشتر از مجازات‌های جایگزین استفاده نمایند یا از محکومین در زندان‌های باز یا در کارگاه‌های فنی و مکانیکی (وفق ماده ۵۷ قانون مجازات و همچنین ماده ۱۸۳ آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها لاحق) استفاده کنیم.

به‌لحاظ وضعیت اقتصادی نیز وضع جامعه آماری به شرح ذیل برآورد شده است:

از میان جامعه آماری ۲۵ درصد فاقد درآمد بودند و اگر حداقل درآمد ماهیانه برای زندگی بی‌دغدغه را ماهی سه میلیون تومان بدانیم، بیشتر از نیمی از جامعه آماری فاقد درآمد ماهیانه لازم برای یک‌بار زندگی بدون دغدغه بودند و ملاحظه می‌کنیم که فقر اقتصادی از وضعیت درآمد ماهیانه زندانیان کاملاً مشخص است.

وضعیت اقتصادی محکومین از جنبه دیگر نیز قابل بررسی است و آن هم از لحاظ زندگی در مناطق مرفه‌نشین، متوسط‌نشین و فقیرنشین است که البته برداشت شخصی از منطقه محل سکونت به‌لحاظ رفاهی عامل مهمی در تعیین گزینه به‌عنوان پاسخ بوده است؛ در این میان اکثریت جامعه آماری، یعنی ۶۱ درصد گفته‌اند در منطقه متوسط‌نشین زندگی می‌کنند، ۳۰ درصد فقیرنشین و فقط ۹ درصد از جامعه آماری

را داشتند، انتخاب گردیدند که ۲۹ نفر بیشتر از ۵ بار، ۴۲ نفر ۵ سابقه و ۱۰۹ نفر ۴ سابقه، ۶۵ نفر ۳ بار سابقه تکرار جرم داشتند. پرسشنامه‌ها بین آن‌ها توزیع شد که تعداد ۲۳۶ پرسشنامه به محقق عودت داده شد. بنابراین تعداد نمونه‌های آماری این پژوهش ۲۳۶ نفر است.

میزان تکرار جرم در ندامتگاه تهران بزرگ در سال ۱۳۹۹ بدین گونه بوده است که: از ۴۷۶۷ نفر محکوم (۳۴ درصد)، یعنی ۱۶۲۸ نفر مرتکب تکرار جرم شدند که ۲۸ درصد بالای ۳ بار بازگشت مجدد به زندان را داشتند. در سال ۱۴۰۰ از ۵۷۴۰ نفر محکوم متأسفانه ۲۰۸۹ نفر، یعنی ۳۶ درصد که آمار بالایی می‌باشد، مرتکب تکرار جرم شدند و ۶۸ درصد برای بار دوم و ۳۰ درصد بالاتر از ۲ بار سابقه، مرتکب تکرار جرم شدند و همچنین در سال ۱۴۰۱ ۳۴ درصد، یعنی ۳۱۶۱ نفر بازگشت مجدد به زندان را داشتند که ۶۹ درصد آن‌ها برای بار دوم مرتکب تکرار جرم شدند و ۳۱ درصد دیگر بالای ۳ بار سابقه بازگشت مجدد به زندان را داشتند که رقم نگران‌کننده‌ای می‌باشد.

تجزیه و تحلیل داده‌های مربوط به ویژگی‌های کلی جامعه آماری نشان داد که ارتکاب جرم بیشتر از ناحیه مردان صورت می‌پذیرد و در کلیه جوامع تعداد زنان مجرم نسبت به مردان مجرم خیلی کمتر است. در جامعه آماری در دست تحقیق ۱۰۰ درصد محکومین مرتکب جرم مرد بودند.

سن، یکی از متغیرهای تأثیرگذار بر ارتکاب جرم و نوعی جرایم ارتكابی است. سن مستقیماً یا به‌طور غیرمستقیم تأثیری عظیم و شگرف در فراوانی و شکل جرایم دارد.

از جامعه آماری ۳۵ درصد (۸۳ نفر) ۱۸ تا ۲۵ سال سن داشتند.

از جامعه آماری ۴۹ درصد (۱۱۶ نفر) ۲۵ تا ۳۵ سال سن داشتند.

از جامعه آماری ۱۳ درصد (۳۰ نفر) ۳۵ تا ۴۵ سال سن داشتند.

از جامعه آماری ۳ درصد (۷ نفر) از ۴۵ سال به بالا سن داشتند.

درخصوص سن محکومین نکته جالب توجه این است که اکثریت محکومین بین ۲۵ تا ۳۵ سال سن داشتند و ۳۵ درصد ۱۸ تا ۲۵ سال سن داشته‌اند و این امر را نیز می‌توان

۳ درصد (۶ نفر) به سؤال فوق پاسخی ندادند.

برای روشن شدن بیشتر موضوع سؤال را به نحو دیگری مطرح کردیم، به این نحو که آیا در مدت محکومیت قبلی شخصاً اقدامی برای استفاده از امکانات حرفه‌آموزی در زندان انجام دادید؟ که یافته‌های تحقیق درخصوص جامعه آماری به این شرح است:

۲۱ درصد (۴۹ نفر) به سؤال پاسخ مثبت دادند.

۷۴ درصد (۱۷۵ نفر) به سؤال پاسخ منفی دادند.

۵ درصد (۱۲ نفر) به سؤال پاسخ ندادند.

۴-۲- وضعیت ارتباط زندانیان با مسؤولان زندان

زندان به لحاظ ماهیت مکانی و نیز محدودیت‌های موجود در آنچه از لحاظ زندان و ... خواه و ناخواه منجر به بروز مشکلات و درگیری‌های برای زندانی و پرسنل و مسؤولین زندان می‌گردد، در این میان علی‌الخصوص مشکلاتی که ممکن است با زندانی پیش آید، فوق‌العاده مهم است، چراکه حتی یک مشکل کوچک ممکن است مشکلات فراوان دیگری را به دنبال داشته باشد. طبیعی است مطلع شدن مسؤولین زندان از مشکلات زندانیان و تلاش برای رفع آن موجب جلوگیری بسیاری از مسایل و مشکلات ناخواسته می‌باشد، تضمین کننده این امر نیز ارتباط مستمر بین مسؤولین زندان و زندانیان از طرق مختلف مثل ملاقات حضوری با زندانیان، نصب صندوق اطلاع مسؤولین از مشکلات و ... است. در تحقیق حاضر در این خصوص با طرح این سؤال که آیا در مدت محکومیت قبلی، مجال مطلع نمودن مسؤولین از مشکلات پیش آمده یا موجود در زندان را برای خود داشتید یا خیر؟ سعی شد از نحوه ارتباط زندانیان با مسؤولین زندان سؤالی به عمل آید که نتیجه ذیل حاصل گردید.

از میان محکومین جامعه آماری:

۶۴ درصد (۱۵۱ نفر) اعلام کردند که مجال مطلع نمودن مسؤولان از مشکلات پیش آمده برای خود را نداشتند.

۳۵ درصد (۸۴ نفر) از زندانیان اعلام کردند که مجال مطلع نمودن مسؤولان از مشکلات پیش آمده را داشتند.

در منطقه مرفه‌نشین زندگی می‌کرده‌اند؛ در عین حال ۴۲ درصد دارای منزل شخصی بوده و ۵۳ درصد در منزل استیجاری سکونت داشته‌اند و ... .

از طرف دیگر با مشاهده وضعیت اقتصادی از لحاظ رفاه نیز می‌توانیم نقش عوامل اقتصادی در ارتکاب یا تکرار جرم مشاهده کنیم، البته درخصوص وضعیت اقتصادی باید وضعیت شغلی جامعه آماری و آمار ۲۷ درصدی بیکاران جامعه آماری نیز در نظر گرفت. نکته‌ای که ضمن بیان آمار بیکاری محکومین مرتکب تکرار جرم باید بدان توجه نمود، عدم بازگشت محکومین به کار قبلی خود بسیار نگران کننده است و بالاخره نظر خود محکومین درخصوص مشکلات اقتصادی به عنوان عامل ارتکاب جرم بدین گونه بود که بیشترین آن‌ها مشکلات اقتصادی را باعث ارتکاب مجدد جرم دانسته‌اند.

۴-۴- دلایل تکرار جرم زندانیان استان تهران

در این قسمت به بررسی اقدامات زندان جلوگیری از تکرار جرم پرداخته می‌شود.

۴-۱- اقدام زندان در جهت آموزش و حرفه‌آموزی به زندانیان

از جمله تکالیف مسؤولین زندان‌ها ایجاد امکانات لازم جهت آموزش به زندانیان تا سطح دیپلم و امکان ادامه تحصیل در مؤسسات آموزش عالی با هزینه خود زندانی است. از طرف دیگر به منظور آماده‌سازی زندانیان برای حضور فعال در جامعه پس از آزادی زندان‌ها می‌بایست با حرفه‌آموزی، زندانیان را برای انجام شغلی، توانمند نمایند تا پس از آزادی از زندان بتوانند حداقل از لحاظ اقتصادی خود را تأمین نموده و از این جهت زمینه تکرار جرم را از بین ببرد.

برای مشخص شدن انجام یا عدم انجام تکلیف از سوی زندان‌ها از مخاطبین پرسشنامه سؤال به عمل آمد که آیا زندان در اولین محکومیت امکانات آموزشی یا حرفه‌آموزی را برای شما فراهم آورد؟ مع الوصف یافته‌های تحقیق به شرح ذیل بود:

۴۲ درصد (۹۹ نفر) به سؤال فوق پاسخ مثبت دادند.

۵۵ درصد (۱۳۱ نفر) به سؤال فوق پاسخ منفی دادند.

۱ درصد (۱ نفر) به سؤال پاسخی ندادند.

۴-۳- صدور یا عدم صدور قرار بازداشت بعد از اولین دستگیری

قرار بازداشت شدیدترین قرار است که ممکن است از سوی مقام قضایی صادر شود که متعاقب آن چند روزی متهم برای انجام و تکمیل تحقیقات در بازداشتگاه حاضر می‌شود که البته بازداشت‌شدن خود نوعی حبس است که به‌لحاظ احتمال کوتاه‌مدت بودن آن و نیز تأثیرات سوئی که ممکن است بازداشت بر روی متهم بگذارد و نیز مورد حمله واقع شدن حقوق دفاعی متهم یکی از پراشتقاق‌ترین قرارهای تأمین صادره است. با توجه به این‌که بازداشت، ماهیتاً اگرچه کوتاه‌مدت است، لکن برای شخص که خود را دارای آبرو در جامعه می‌داند بازداشت خود را نوعی بی‌آبرویی می‌داند و یا حتی ممکن است باعث از دست‌دادن شغل و یا بروز مشکلات در زندگی خانوادگی و اجتماعی شخص شود و این امر علاوه بر این‌که در نظر متهم بازداشت شده که چه‌بسا بی‌گناه بوده و حتی تبرئه شود، قبح زندان را از بین برده، زمینه‌ساز بروز جرایم دیگر نیز می‌گردد. با در نظر گرفتن این موضوع از زندانیان در داخل بند سؤال شد که قبل از اولین صدور حکم قطعی (محکومیت) آن‌ها قرار بازداشت موقت برایشان صادر شده یا نه؟ که نتایج حاصله به شرح ذیل بود:

۷۶ درصد (۱۸۰ نفر) پاسخ دادند قبل از اولین محکومیت برایشان قرار بازداشت صادر شد.

۲۴ درصد (۵۶ نفر) به سؤال پاسخ منفی دادند.

و در سؤال بعدی از آن‌هایی که قرار بازداشت موقت صادر شده، سؤال شد آیا در بازداشتگاهی جداگانه بازداشت شده‌اند یا در زمان بازداشت در بین محکومین محبوس در زندان به‌سر برده‌اند؟ که از جامعه آماری ۱۸۰ نفری:

۷۶ درصد (۱۳۶ نفر) پاسخ دادند در بین زندانیان محکوم به‌سر بردند.

۲۲ درصد (۴۰ نفر) پاسخ دادند در بازداشتگاه جداگانه بودند.

۲ درصد (۴ نفر) به سؤال پاسخی ندادند.

شایان ذکر است از سال ۱۳۹۹ تا پایان سال ۱۴۰۱ زندانیان تحت قرار تأمین یا بازداشت موقت که به زندان‌های استان تهران معرفی شده‌اند، ۱۱۵۵۳۶ مورد بوده که از این تعداد ۱۸۳۷ مورد براءت و ۵۱۳۶ مورد منع تعقیب صادر گردیده است.

همچنین برابر جدول ذیل از معرفی‌شدگان فوق به زندان‌های استان تهران ۳۵۷۷۳ مورد با سپردن تأمین و منع تعقیب از زندان‌های استان تهران که ماندگاری آنان کمتر از ده روز می‌باشد، از زندان آزاد شده‌اند.

۵- استفاده یا عدم استفاده از محکومین از ارفاقات قانونی

۵-۱- استفاده یا عدم استفاده محکومین از تعلیق اجرای مجازات

در تحقیق به‌عمل‌آمده از جامعه آماری، از محکومین سؤال شد آیا اولین‌باری که مرتکب جرمی شدید، از تعلیق اجرای مجازات استفاده نمودید؟

۱۹ درصد (۴۳ نفر) به سؤال پاسخ مثبت دادند.

۷۹ درصد (۱۸۷ نفر) به سؤال پاسخ منفی دادند.

۲ درصد (۶ نفر) به سؤال پاسخی ندادند.

۵-۲- استفاده یا عدم استفاده محکومین از آزادی مشروط

در تحقیق انجام‌شده در این خصوص از مرتکبین تکرار جرم سؤال شد آیا برای اولین‌بار که مرتکب جرم شدید از آزادی مشروط استفاده کردید یا خیر؟ که از جامعه آماری:

۱۷ درصد (۴۱ نفر) به سؤال پاسخ مثبت دادند.

۸۱ درصد (۱۹۰ نفر) به سؤال پاسخ منفی دادند.

۲ درصد (۵ نفر) به سؤال پاسخی ندادند.

۵-۳- استفاده از مراقبت تحت سامانه‌های الکترونیک

از مصاحبه‌شوندگان سؤال شد آیا در دوران محکومیت قبلی از مزیت مراقبت الکترونیکی، به‌جای زندان استفاده نمودند؟ که از جامعه آماری:

۹ درصد (۲۱ نفر) گفتند از این مزایا استفاده کرده‌اند.

۸۴ درصد (۱۹۹ نفر) گفتند از این مزایا استفاده نکرده‌اند.

۷ درصد (۱۶ نفر) به سؤال پاسخی ندادند.

۶- تجزیه و تحلیل داده‌های مربوط به تأثیر مؤلفه خاص زندان در تکرار جرم

در این خصوص سؤالات مختلفی از زندانیان به عمل آمده، از قبیل تعداد سوابق محکومیت کیفری، نوع جرایم ارتكابی، صدور یا عدم صدور قرار بازداشت، تعلیق اجرای مجازات در اولین محکومیت و آزادی مشروط و ... که نتایج حاصله بیان می‌شود:

۷۵ درصد از محکومین، ۴ بار و بیشتر سابقه محکومیت کیفری داشتند و از این میان ۴۶ درصد، ۴ بار سابقه کیفری داشتند. آمار ۷۵ درصدی سابقه بیشتر از ۴ بار آمار بالایی است که نشان می‌دهد زندان اصلاحی خود را در مورد این دسته از محکومین را به‌جا نگذاشته است. لزوم یافتن دلایل این امر نیز ضروری به نظر می‌رسید، در این تحقیق سعی گردیده دلایل مختلف تکرار جرم بررسی گردد.

۶۵ درصد از جامعه آماری مرتکب تکرار جرم از یک نوع و ۳۴ درصد مرتکب تکرار جرم از انواع مختلف جرایم شده‌اند و ۶۵ درصد مرتکب جرایم سرقت و ربودن مال غیر شده‌اند که مرتکبین به جرایم سرقت بیشتر به ارتكاب جرم عادت داشته‌اند و پس از آن مرتکبین جرایم علیه اشخاص بود.

متأسفانه مشاهده می‌شود ۷۶ درصد از محکومین قبل از اولین محکومیت با صدور قرار بازداشت موقت مواجه شده‌اند که به دلیل اثرات سوء و توالی فاسدی که دربر دارد و باعث جری شدن توقیف‌شدگان نسبت به ارتكاب جرم می‌شود، نکوهیده است، نکته تأسف‌برانگیزتر این که ۷۵ درصد جامعه آماری در زمان بازداشت موقت در بین دیگر زندانیان به سر برده‌اند. فقط ۱۹ درصد از جامعه آماری از تعلیق اجرای مجازات در اولین محکومیت استفاده کرده بودند که جای تعجب است چرا قضات ما علی‌رغم مزایای بسیاری که قرار تعلیق اجرای مجازات دارد، کمتر از آن استفاده می‌کنند. با کمال تعجب مشاهده می‌شود که آمار استفاده محکومین از آزادی مشروط نیز رقم تأسف‌برانگیز ۱۷ درصدی است. عدم

اعطای آزادی مشروط به زندانیان خود یکی از عوامل مهم افزایش جمعیت کیفری زندانیان نداشتن انگیزه لازم برای عدم ارتكاب مجدد جرم و عادت محکوم به زندگی بی‌دغدغه و بی‌دردسر و بدون احساس مسؤولیت در زندان است که جا دارد قضات محترم از این تأسیس مهم حقوقی که یکی از ابزارهای بسیار مهم مؤثر سیاست جنایی هر کشوری برای جلوگیری از تکرار جرم و اصلاح بهتر مجرم است استفاده نمایند.

مطالب فوق درخصوص استفاده محکومین از تسهیلات اداره عفو و بخشودگی جرایم نیز صادق است، چراکه فقط ۱۶ درصد از محکومین در اولین محکومیت مشمول عفو شده بودند.

استفاده از مجازات جایگزین حبس برای زندانیان محکوم که در قسمت بعد به‌عنوان یکی از راه‌های پیشگیری از تکرار جرم در مورد آن بحث خواهد شد نیز وضع رضایت‌بخشی ندارد، چراکه فقط ۸ درصد از محکومین گفتند از مجازات جایگزین حبس استفاده کرده‌اند. در این میان وضع اجرای برنامه‌های رفاهی زندان برای تقویت روحیه زندانیان وضع به مراتب بهتری نسبت به موارد مذکور در فوق دارد، اگرچه عدم رضایت ۳۸ درصدی این عده نشان می‌دهد زندان باید تلاش بیشتری در جهت اجرای بهتر این برنامه‌ها داشته باشد.

زندان باید برنامه‌هایی در جهت آموزش و حرفه‌آموزی به زندانیان داشته باشد، ۵۵ درصد گفتند که زندان اقدامی در این خصوص نکرده است که این پاسخ یا واقعاً ناشی از عدم اقدام زندان به ارائه این امکانات بوده و یا به‌نحوی بوده که زندانیان از آن مطلع نشده‌اند (که فرضیه اول ثابت گردید).

۷۴ درصد از محکومین اعلام کردند اقدامی مؤثری برای استفاده از امکانات حرفه‌آموزی در زندان انجام نداده‌اند.

زندان جای اصلاح زندانی است نه جای در بندکردن و صرفاً مجازات‌کردن زندانی و به بیگاری‌کشیدن او، ولی یکی از مواردی که در اصلاح زندانیان باید به او توجه کرد، استفاده از زندانیان دارای تخصص، در امور مربوط به مهارت آنان است تا اولاً مهارت آنان در حد مطلوب حفظ شود؛ ثانیاً با بالا بردن

می‌گردد ۱۰ نفری که از کمک‌های فوق استفاده کرده بودند، با اعلام مؤثر نبودن کمک‌ها از سوی ۴ نفر از آن‌ها ارزش وجودی خود را از دست می‌دهد، آیا به حال خود رها کردن زندانی بعد از آزادی از زندان صحیح است؟ (باتوجه به مطالب ذکر شده فرضیه چهارم تأیید گردید).

باتوجه به فرضیه اول در قسمتی دیگری از پرسشنامه از زندانیان سؤال شد آیا زندان، زندانی را اصلاح می‌کند؟ جواب پیش‌بینی شده این جانب از سوی زندانیان گزینه منفی بود، چیزی که درست از آب درآمد، چراکه ۷۳ درصد اذعان داشتند زندان زندانی را اصلاح نمی‌کند، طبیعی است وقتی خود زندانی زندان را اصلاح‌کننده نمی‌داند ما چطور می‌توانیم آن را به‌عنوان یک مجازات اصلاحی بپذیریم. زندانی که به گواهی ۷۱ درصدی از جامعه آماری دانشگاه جانیان و محل آموزش طرق ارتکاب جرم هست، چگونه می‌تواند اصلاح‌کننده باشد؟ زندانی که خیلی از محبوسین به گواهی ۵۹ درصد از جامعه آماری آن را عادلانه نمی‌دانند و به دلیل همین عدم عدالت به‌خاطر انتقام از جامعه مرتکب جرم شده‌اند، چگونه می‌تواند اصلاح‌کننده باشد؟

از اواخر قرن ۱۸ میلادی و از زمان ظهور اندیشمندانی چون سزار بکار با اعمال مجازات حبس با این شدت مورد انتقاد واقع شده و اخیراً با ظهور مکتب دفاع اجتماعی نوین سعی در اعمال مجازات‌های جایگزین حبس شده است، چیزی که در کشورمان کمتر از آن استفاده می‌شود.

باتوجه به فرضیه آخر، جای تأسف دارد ۱۶ درصد از مرتکبین تکرار جرم تأثیر زندان بر ارتکاب مجدد جرم را کم می‌دانند و بقیه آن را مؤثر می‌دانند، آیا اعتقاد ۴۶ درصدی جامعه آماری مبنی بر تأثیر خیلی زیاد زندان بر تکرار جرم نباید ما را وادار به اصلاحات اساسی نحوه اعمال مجازات حبس نماید، ضمن تأیید فرضیه اینجانب (زندان در تکرار جرم از سوی محکومین آزاد شده نقش اساسی دارد) و بالاخره از زندانیان خواسته شد که بیشترین مؤلفه تأثیرگذار بر تکرار جرم آنان را بیان نمایند که اعلام ۵۵ درصدی از جامعه آماری مبنی بر این که مشکلات اقتصادی شامل فقر، بیکاری در واقع پذیرفته‌نشدن آن‌ها از سوی جامعه (ضمن تأیید فرضیه دوم) انجام اقدامات مقتضی

اعتماد به نفس زندانی و سودرساندن وی به زندان، زندانیان یا جامعه، زمینه را برای کارپذیری وی بعد از آزادی و دور کردن وی از تنبلی و تن‌پروری فراهم نماید. متأسفانه در زندان تهران بزرگ ۴۷ درصد جامعه آماری دارای تخصص، فقط از تخصص ۲۱ درصد از آن‌ها استفاده شده و مابقی به حال خود رها شده‌اند.

نکته قابل ذکر این که در زندان‌های ما وجود دارد، عدم اطلاع مدیران و مسؤولان زندان از وضع داخل زندان و زندانیان است و از طرف دیگر امکان ارتباط زندانیان با آن‌ها بسیار سخت است که ۶۴ درصد از زندانیان گفته‌اند به هیچ‌وجه مجال مطلع نمودن مسؤولان از مشکلات پیش‌آمده برای خود را نداشته‌اند.

مسائل مذکور در فوق مربوط به وضعیت زندانی در زندان بود، اما آیا زندان فقط باید به مسائل زندانی در داخل زندان بپردازد و مقامات مسؤول به محض خاتمه زمان اجرای مجازات زندانی را آزاد کرده و او را فی‌امان‌الله رها نمایند. این امر به‌مثابه این است که شخصی درختی را پرورش داده و موقع رسیدن محصول درخت را به حال خود رها کرده، طبیعی است که چنین امری تمام تلاش و زحمات انجام‌شده برای پرورش درخت را به هدر می‌دهد. بنابراین درخصوص مجرم باید به مراقبت‌های پس از آزادی وی به‌شکلی جدی توجه نمود تا به‌تدریج سیر مراحل جامعه‌پذیری و اصلاح مجرم به روال طبیعی خود بیفتد و عواملی که پس از آزادی از زندان راه را برای ارتکاب مجدد جرم از سوی زندانی آزاد شده هموار می‌سازد، از میان برداشت. در این خصوص حمایت از زندانی و پس از آزادی نقش به‌سزایی دارد. اصلی‌ترین حمایت‌کننده زندانی پس از آزادی را باید انجمن حمایت از زندانیان و سایر بنگاه‌ها و مؤسسات خیریه داشت، ولی آیا این حمایت به‌نحو احسن صورت می‌پذیرد؟ از جامعه آماری ۸۸ درصد اعلام کردند پس از آزادی از زندان در اولین دوران محکومیت انجمن حمایت از زندانیان از آن‌ها حمایتی به‌عمل نیاورده است، ضمن این که ۸۶ درصد از زندانیان اعلام کردند انجمن حمایت از زندانیان و سایر بنگاه‌های خیریه در زمان زندانی بودنشان از خانواده‌شان حمایتی به‌عمل نیاورده‌اند، خاطر نشان

از سوی مقامات مسؤول برای برطرف کردن این معضل را ایجاب می‌نماید.

نتیجه‌گیری

در این مقاله به علت‌شناسی تکرار جرم توسط زندانیان استان تهران پرداخته شد. نتایج نشان داد حبس علاوه بر این که به‌عنوان مجازات بوده و مثل همه مجازات‌ها هدفش اصلاح مجرم است، می‌توان اثرات زیان‌باری نیز داشته باشد، تأثیر حبس در جرم‌زایی یا به‌طور مستقیم از طریق آموزش و انتقال تجارب طرق ارتکاب جرایم (نظریه معاشرت ترجیحی ساترلند) از سوی زندانیان با سابقه به زندانیان تازه‌وارد بزهکاری در داخل زندان و یا پذیرش ارزش‌های ضداجتماعی از سوی زندانیان بر روی آنان تأثیر می‌گذارد یا به‌طور غیرمستقیم مؤثر در ارتکاب مجدد از سوی زندانی یا ارتکاب جرم از سوی دیگران که به‌نحوی با زندانی در ارتباط هستند، می‌باشد، بدین‌شکل که تأثیر غیرمستقیم حبس منجر به از هم‌پاشیدگی خانواده، بیکاری و طرد اجتماعی محکوم و یا اعضای خانواده او و مقدمه ارتکاب جرم از سوی محکوم و یا اعضای خانواده وی می‌گردد. صرف نظر از حبس، تکرار جرم نیز به‌عنوان جزئی دیگر از مقاله مورد بحث واقع شده است؛ تکرار جرم و ویژگی‌ها و ارکان تشکیل‌دهنده آن یک تأسیس حقوقی توسط قانون‌گذار است که می‌بایست باتوجه به ماده قانونی مربوط به آن در قوانین هر کشوری تعریف کرد. تکرار جرم طبق قانون مجازات اسلامی تأسیس حقوقی در راستای سیاست جنایی کشور ماست که نشان‌دهنده حالت مجرمی است که سابقاً حکم قطعی برای او صادر گردیده است و مجدداً مرتکب جرم دیگری شود. علاوه بر آن تکرار جرم که به‌عنوان یکی از عوامل مشدده مجازات تعیین شده است، تکرار جرم از سوی زندان آزادشده اولین مفهومی را که به ذهن متبادر می‌سازد، عدم اصلاح واقعی زندان است، ولی چرا زندانی مرتکب تکرار جرم شده است. علت یا علل تکرار جرم چه هست، قدر مسلم این است که نمی‌توان علت یا عاملی خاص را به‌عنوان علت اصلی تکرار جرم معرفی نمود، بلکه اجتماع و یا عوامل متعدد باعث وقوع پدیده تکرار جرم می‌گردند. به هر حال از علل عمده که می‌تواند منجر به تکرار جرم شود را می‌توان علل اجتماعی تکرار جرم عنوان کرد.

بنابراین با فرض زنده‌بودن اجتماع می‌توان آن را منشأ آثار و رفتارهایی داشت که ازجمله آن آثارها ارتکاب جرم و یا تکرار جرم است. بنابراین ذی‌نقش بودن جامعه در ارتکاب جرم طبیعی است و هرچه جامعه‌ای دارای فرهنگ‌ها و ارزش‌های ضداجتماعی بیشتری باشد، نقش بیشتری در ارتکاب یا تکرار جرم خواهد داشت، علی‌الخصوص این که خورده‌فرهنگی در جامعه موجود باشد. طبیعی است حتی در صورت واکنش مکرر اجتماع که به‌صورت اعمال مجازات تبلور می‌یابد، به‌دلیل این که محل ضداجتماعی به‌عنوان ارزش آن خورده‌فرهنگ است، نمی‌توان جلوی تکرار جرم عضو آن خورده‌فرهنگ را گرفت.

از دیگر علل تکرار جرم، علل اقتصادی است؛ جامعه‌ای که اقتصادش فاسد و خراب باشد، روبناهای فاسد و زیان‌باری نیز خواهد داشت. نقش اقتصاد در ارتکاب جرم به‌نظر مکتب اقتصادی به‌عنوان اصلی‌ترین عامل ارتکاب جرم هست، بدین‌گونه که فشارهای اقتصادی و تلاش عضو جامعه برای کم کردن بار آن فشار و با کمی آزمندی تلاش درجهت بهبود اوضاع اقتصادی و ثروت‌اندوزی خود می‌تواند یکی از محرک‌های قوی ارتکاب جرم محسوب می‌گردد. در این میان جلوه‌های دیگر مشکلات اقتصادی، از قبیل فقر، ناتوانی در کسب درآمد، ناتوانی در وضع حداقل نیازهای جامعه و حتی کاهش بودجه اختصاص‌یافته به نظام عدالت کیفری به‌دلیل مشکلات اقتصادی و در جامعه و ... نیز می‌تواند یکی از علل اصلی ارتکاب یا تکرار جرم لقب گیرند و بالاخره مهم‌ترین مشکل اقتصادی را می‌توان بیکاری دانست. بیکاری در کلیه زمینه‌ها تأثیری مخرب و ویران‌کننده بر فرد می‌گذارد و فشارهای زیادی را بر بیکار تحمل می‌نماید که علاوه بر احتمال مایل‌شدن او به خودکشی ماوی را برای ارضای نیازهای اولیه خود به سوی ارتکاب اعمال غیرقانونی سوق دهد. به این دلیل است که هرچه نرخ بیکاری در جامعه بیشتر باشد، نوع بزهکاری نیز در آن جامعه افزایش می‌یابد و بالعکس هرچه بیکاری کمتر باشد، میزان بزهکاری نیز در آن جامعه کاهش می‌یابد.

اکثر محکومین (۷۵ درصد) ۴ بار و بیشتر سابقه محکومیت کیفری داشتند و ۶۵ درصد مرتکب تکرار جرم از یک نوع و ۳۵ درصد مرتکب تکرار جرم از انواع مختلف شده‌اند. بیشتر جرایم سرقت و ربودن مال غیر (۶۵ درصد) اولین جرمشان به آن اختصاص داشته است و ۷۶ درصد از محکومین قبل از اولین محکومیت با صدور قرار بازداشت موقت مواجه شده‌اند که ۷۵ درصد زمان بازداشت در بین زندانیان محکوم سپری کرده‌اند؛ استفاده‌کنندگان از قرار تعلیق اجرای مجازات در زمان اولین ارتکاب جرم ۱۹ درصد بوده‌اند و در این میان فقط ۱۷ درصد از آنان آزادی مشروط استفاده کرده بودند. استفاده‌کنندگان از عفو در اولین محکومیت ۱۶ درصد بوده‌اند و فقط ۸ درصد از محکومین از مجازات جایگزین حبس استفاده کرده‌اند (باتوجه به فرضیه اول زندان به لحاظ ماهیتش نه تنها بازدارنده نیست، بلکه امروزه به دلیل تنوع برنامه‌های زندان کم‌رنگ شده، خطر تکرار جرم افزایش داشته است). زندان بنا به اظهار ۵۵ درصد امکانات حرفه‌آموزی و آموزش و اصلاح زندانیان برای زندانیان فراهم نکرده است. بنابراین فرضیه تأیید می‌شود و اکثریت زندانیان ۷۴ درصد اقدامی برای استفاده از امکانات حرفه‌آموزی و آموزش زندانیان انجام نداده‌اند.

۶۰ درصد از آنان نیز گفته‌اند امکانات زندان برای برقراری ارتباط آنان با خانواده کافی نیست. بنا بر فرضیه چهارم (بین مراقبت بعد از خروج با تکرار جرم و بازگشت مجدد رابطه معناداری وجود دارد) که ۸۸ درصد زندانیان محکوم پس از خاتمه محکومیت قبلی حمایتی از سوی انجمن حمایت از زندانیان به عمل نیامده است و ۸۶ درصد از آنان اعلام کرده‌اند از خانواده آن‌ها در زمان گذران محکومیت از سوی انجمن حمایت از زندانیان حمایتی به عمل نیامده است که فرضیه تأیید گردید. ۵۹ درصد از زندانیان از خدمات مشاوران و مددکاران اجتماعی زندان استفاده کرده بودند و ۳۸ درصد از زندانیان پس از آزادی از زندان با دوستان مشوق ارتکاب جرم ارتباط برقرار کرده بودند.

۷۳ درصد اذعان داشتند زندان زندانی را اصلاح نمی‌کند و ۷۱ درصد زندان را دانشگاه جانین می‌دانند (ضمن تأیید فرضیه

مضافاً این که جرم‌انگاری بسیاری از امور که می‌تواند مجرمانه آن را زائل نمود، زمینه صدور احکام حبس بیشتری را فراهم می‌کند که تمام این‌ها یک نتیجه مشخص دارد و آن انباشته شدن زندان‌ها از زندانیان و نتایج مستقیم و غیرمستقیم دیگر.

اما صرف نظر از علل تکرار جرم که فوقاً ذکر گردید، آیا می‌توان زندان را که علی‌القاعده باید اصلاح‌کننده مجرم باشد در تکرار جرم مؤثر دانست. طبیعی است قبل از هرگونه تحقیقی می‌توان دو فرض برای این سؤال قائل شد: اول این که زندان به کاهش تکرار جرم مؤثر هست، لازم این امر اجرای صحیح مجازات حبس و نتیجه بخشی هدف از اجرای مجازات، یعنی اصلاح زندانی است، به این نحو که در صورت اصلاح زندانی ما نباید تکرار جرمی از وی شاهد باشیم، پس اجرای صحیح زندان تکرار جرم را کاهش داده است؛ فرض دوم این که زندان در افزایش تکرار جرم مؤثر بوده، است و این امر نیز زمانی قابل تحقق است که مجازات زندان به نحو صحیحی اجرا نشده و مخصوصاً در اداره امور زندان‌ها تخصص موجود نبود که نتیجه طبیعی این امر افزایش تکرار جرم خواهد بود.

به منظور بررسی تأثیر زندان بر تکرار جرم جامعه آماری تحقیق میدانی را از بین زندانیان در بند مرتکب تکرار جرم در زندان‌ها تهران بزرگ از بین ۲۳۶ نفر از مرتکبین تکرار جرم برگزیدیم که تمامی آن‌ها مرد بودند. ۶۵ درصد مجرد و ۳۵ درصد متأهل بودند. اکثریت جامعه آماری، یعنی ۴۹ درصد دارای سن بین ۲۵ تا ۳۵ سال بودند. به لحاظ شغلی نکته جالب توجه بیکاربودن ۲۶ درصد از جامعه آماری بود.

۷۸ درصد از جامعه آماری فاقد درآمد ماهیانه مناسب بودند. باتوجه به فرضیه دوم (به نظر می‌رسد یکی از دلایل بازگشت مجدد افراد به زندان عدم پذیرش زندانیان از سوی جامعه می‌باشد) که ۶۲ درصد به شغل قبلی خود برنگشته بودند (ضمن تأیید فرضیه) که موارد اخیر نشان‌دهنده مطلوب نبودن وضع اقتصادی محکومین است.

درخصوص زندانی، زندان و نحوه اعمال آن مجازات بررسی‌هایی به عمل آمد که نتایج حاصله به شرح ذیل بود:

- آخوندی، محمود (۱۳۸۴). *آیین دادرسی کیفری*. جلد سوم، چاپ سوم، تهران: انتشارات وزارت ارشاد.

- خاکی غلامرضا (۱۳۹۱). *روش تحقیق با رویکرد پایان نامه نویسی*. چاپ اول، تهران: نشر فوژان.

- دلاور، علی (۱۳۸۰). *مبانی نظری و علمی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی*. چاپ اول، تهران: انتشارات رشد.

- سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس و حجازی، الهه (۱۳۸۴). *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*. چاپ یازدهم، تهران: نشر آگاه/ آگه.

- غلامی، حسین (۱۳۹۰). *بررسی حقوقی جرم شناختی تکرار جرم*. چاپ سوم، تهران: نشر میزان.

- قاسمی، قاسم و کیهان‌پور، مونا (۱۳۹۶). «بررسی عوامل تکرار جرم نوجوانان بزهکار استان تهران در پرتو جرم‌شناسی تعامل‌گرا». *مجله تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری*، ۵(۳۱): ۱۰۵-۱۲۹.

- قلخانباز، احمد؛ خزایی، سلمان؛ افشاری، مریم؛ سهیلی‌زاد، مختار و فرازی، رضا (۱۳۹۲). «عوامل مرتبط با تکرار زندانی شدن در بین زندانیان شهر تویسرکان در سال ۱۳۹۱». *مجله علمی پزشکی قانونی*، ۱۹(۴-۱): ۱۹۲-۱۸۵.

- کفاشی، مجید و اسلامی، عنایت (۱۳۸۸). «بررسی عوامل مؤثر بر تکرار جرم و بازگشت مجدد به زندان در استان خراسان شمالی». *فصلنامه پژوهش اجتماعی*، ۲(۴): ۵۷-۶۹.

- معظمی، شهلا؛ شیروی، مهسا و صالحی، معصومه (۱۳۹۴). «تأثیر زندان بر تکرار جرم زنان». *مجله تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری*، ۳(۲۳): ۳۹-۵۸.

آخر زندان عامل مهم در تکرار جرم زندانیان آزاد شده می‌باشد). به عقیده ۵۹ درصد از جامعه آماری مجازات آن‌ها عادلانه نبوده و در نتیجه به منظور انتقام از جامعه مرتکب تکرار جرم شده‌اند. در خصوص مجازات‌های جایگزین زندان نیز ۸۲ درصد از محکومین در عین حال که موافق اعمال مجازات‌های جایگزین زندان بودند، از آن‌ها استفاده نکرده بودند و بیشتر آن‌ها نیز ۲۱ درصد کار در مؤسسات عام‌المنفعه را به عنوان مناسب‌ترین مجازات جایگزین انتخاب کردند. به هر حال از زندانیان خواسته شد مهم‌ترین عامل تکرار جرم را بیان نمایند که نظر غالب به عنوان عامل اصلی تکرار جرم به گواهی ۵۵ درصد از محکوم جامعه آماری مشکلات اقتصادی بود.

یافته‌های این پژوهش با توجه به آمار ۳۴ درصد تکرار جرم، بیانگر آن است که مبارزه با بزهکاری مکرر و حرفه‌ای صرفاً با استفاده از ابزار کیفری، موفق نیست. برای این منظور باید به روش‌هایی که به نوعی در بازاجتماعی کردن بزهکاران و اصلاح شیوه تفکر و اندیشه آن‌ها از یک طرف و افزایش کارایی و مهارت‌های زندگی آنان از طرف دیگر تکیه دارند، تأکید ورزید.

ملاحظات اخلاقی: در این پژوهش تمامی ملاحظات اخلاقی رعایت گردیده است.

تعارض منافع: نگارش این مقاله، فاقد هرگونه تعارض منافی بوده است.

سهم نویسندگان: به صورت برابر بوده است.

تشکر و قدردانی: ابراز نشده است.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین مالی انجام گرفته است.

منابع و مأخذ

- اصغریور ماسوله، احمدرضا و شیخ نظر سلامی، حمیدرضا (۱۳۹۱). «بررسی عوامل مؤثر بر بازگشت مجدد به کانون‌های اصلاح و تربیت استان‌های خراسان شمالی و رضوی». *مجله اصلاح و تربیت*، ۱۱(۱۴۲): ۲۴-۲۹.